

KUR'ÂN'DA TİCARETİN UHREVÎ BOYUTU*

Cengiz GÜNEŞ**

Öz

Kur'ân'ın neredeyse her sayfasında zikredilen âhiret inancına göre, dünya hayatı bir gün son bulacaktır. Dünya hayatından sonra sonsuza kadar yaşanılacak olan ahiret hayatının kazanılması ya da kaybedilmesinde insanın bu dünyadaki sergilediği tutum ve davranışlar belirleyici olacaktır. Bu bağlamda insanın dünyadaki imtihan alanlarından biri de ticarettir. Kur'ân; ticareti sadece dünyevî bir uğraş görmemiş, ticaretin uhrevî boyutundan söz etmiştir. Kur'ân ücret, kâr, kazanç, zarar, ziyan, hasar gibi alım satımla ilgili birçok kavramı ticarî söylem üzerinden uhrevî alana taşımıştır. Hatta dünyevî ticaretteki kazançtan daha fazla uhrevî ticaretteki kazançta dikkat çekmiştir. Ayrıca bu dünyada işlediğimiz her fiili, her ibâdeti, kısaca maddî manevî her tutum ve davranışı âhirette ücreti ödenecek bir yatırım aracı olarak görmüştür. Buna göre; dünyevî gayelerle yapılan ticaret insanı uhrevî kazanımlardan alıkoymamalıdır. Bu makalede, ticaretin Kur'ân perspektifinde uhrevî yönü ele alınmaya çalışılmış ve bunun yanında ahirette en çok kazanç getirecek yatırımlardan can ve malla Allah yolunda cihad, infak ve karz-ı hasenden bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Uhrevî Ticaret, Cihad, İnfak, Karz-ı Hasen.

---

* Geliş Tarihi / Received Date : 23.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date : 29.06.2019

Bu makale, "*Kavram ve Olgu Yönüyle Kur'ân'da Ticaret*" isimli doktora tezinden yararlanılarak üretilmiştir.

** Dr., Sivas Kız Anadolu İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmeni, ccemilgunes@hotmail.com.
ORCID ID: orcid.org/0000-0003-2979-7271

THE AETHEREAL DIMENSION OF TRADE IN THE QURAN

Abstract

According to the belief in the Hereafter, which is mentioned in almost every page of the Qur'an, the life of the world will end one day. The attitudes and behaviors of human beings in this world will be decisive in gaining or losing the Hereafter which will be lived forever after the life of the world. In this context, trade is one of the human exam areas. The Qur'an not only saw trade as a worldly occupation, but also talked about the otherworldly dimension of trade. The Qur'an has carried many concepts related to trading such as wage, profit, income, loss, loss, damage to the other field through commercial discourse. In fact, it draws attention to the gain in more otherworldly trade than the gain in worldly trade. In addition, in this world every act, every worship, in short, every material and spiritual attitude and behavior has been seen as an investment tool to be paid in the Hereafter. According to this; trade for worldly purposes should not prevent man from otherworldly gains. In this article, it is tried to deal with the otherworldly aspect of trade in the Qur'an perspective and besides, the investments that will bring the most profit in the Hereafter are mentioned about *jihad*, *infak* and *karz-ı hasen* in the way of Allah with life and property.

Keywords: Qur'an, Otherworldly Trade, Jihad, Aid and Karz-i Hasen.

GİRİŞ

İslâm inanç esaslarından biri de âhirete imandır. Evvel kelimesinin zıddı ve son anlamındaki âhir kelimesinin dişil/müennes formu olan âhiret; “dünya hayatından sonra başlayıp ebediyete kadar devam edecek olan ikinci hayat” diye tarif edilmektedir.¹ Kur'an'ın birçok yerinde Allah'a iman ile birlikte zikredilen âhiret olgusu, insan hayatının yalnız bu dünya hayatı ile sınırlı olmadığını ve başka bir âlemin varlığını ifade etmektedir. Dünya hayatı birçok ayette oyun ve eğlence olarak nitelendirilmekte² ve âhiretin dünyadan daha hayırlı oluşu vurgulanmaktadır.³ Çünkü bu dünya sonludur ve mükemmel değildir; buna

---

¹ Rağıb el-İsfehâni, “Ehr”, *el-Müfredât fî ğarîbi'l- Kur'an*, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986), 16; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, (İstanbul: Eser Yayınları, 1979), 1: 199-200; Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, (Tunus: Dâru't-Tûnisiyye, 1984), 1: 239.

² Bk. el-En'âm 6/32; el-Ankebût 29/64; el-Mü'min 40/39.

³ Bk. et-Tevbe 9/38; Yûnus 10/7; el-Kasas 28/60; ez-Zümer 39/26; el-Mü'min 40/39.

karşılık âhiret ise sonsuz ve mükemmeldir.⁴ Bu durum; “Bu dünya hayatı sadece bir eğlenceden, bir oyundan ibarettir. Âhiret yurduna (oradaki hayata) gelince, işte asıl yaşama odur. Keşke bilmiş olsalardı!” (el-Ankebût 29/64) ve “Oysa âhiret daha hayırlı daha devamlıdır.” (el-A'lâ 87/17) meâlindeki ayetlerde vurgulu bir şekilde ifade edilmektedir.⁵ Bu bağlamda, Kur'ân'ın yüzlerce ayetinde ve neredeyse her sayfasında âhiret inancına atıfta bulunmaktadır.⁶ Yaşayan herkesin varacağı son yer,⁷ insanların aldandıklarının ortaya çıkacağı⁸ ve herkesin hesaba çekileceği din günü⁹ olarak tasvir edilen âhiret; büyük hesaplaşmanın gerçekleşeceği,¹⁰ kimsenin kimsede hakkının kalmayacağı,¹¹ cennet ya da cehennemle neticelenecek ebedîlik yurdu olarak da tanıtılmaktadır. Bu ebedî yurdu kazanmanın yolu, insanın dünyadaki imtihanlarından geçmektedir. Söz konusu imtihanı kazanma çabasını “uhrevî ticaret” olarak adlandırmak, Kur'ân'ın kullandığı ticaret söylemine de uygun düşmektedir. Kur'ân herkesin bildiği alışverişten, ticaretten ve bunlarla ilgili dünyevî hükümlerden bahsetmesinin yanında; genel tevhid ilkesine göre işin uhrevî sorumluluklarına dikkat çekmekte, ticareti itikattan ayrı bir olgu görmemekte, kazanma-kaybetme, kâr-zarar gibi kelimelerle yaygın bir ticaret söylemi gerçekleştirmektedir.

1. TİCARETİN UHREVÎ BOYUTU

Kur'ân, ticarete uhrevî boyutlar katmakta ve kazanım anlamıyla ticaretin bu yönüne çok önem vermektedir. Hatta dünyevî ticaretten daha çok uhrevî ticarete dikkat çekmektedir. Uhrevî ticaret, bu dünyada yapılan her şeyi, her davranışı, her ibâdeti kısaca maddî manevî her bir fiili, âhirette bedeli ödenecek bir sevap unsuru olarak görmekten ibarettir. Nitekim ayette şöyle buyrulmaktadır: “Kim âhiret kazancını istiyorsa, onun kazancını arttırırız. Kim

⁴ Süleyman Uludağ, *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 63.

⁵ Benzer ayetler için bk. el-A'râf 7/169; el-İsrâ 17/21; Yûsuf 12/109; er-R'ad 13/26.

⁶ “Ahiret”, “Yevm”, “Hesâb”, “Kıyamet”, “Ba's” vb. kelimeler. Bunlardan Ahiret 110; Yevm 348; Hesâb 40'dan fazla; Kıyamet 70; Ba's kökünden türeyen kelimeler yaklaşık olarak 60 defa yer almaktadır. Dolayısıyla bu rakamlara göre, Kur'ân'ın her sayfasına ahiretle ilgili bir kelime düşüyor demektir. Bk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, “Ba's”, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1982), 21; 124; 201; 775.

⁷ en-Necm 53/42.

⁸ et-Teğâbün 64/9; Bk. Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1404/1984), 4: 293; Şerefuddîn Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Fethul-bârî bi şerhi sahîhi'l-Buhârî*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 9: 396.

⁹ el-Fâtîha 1/4.

¹⁰ el-Mutaffifîn 83/4.

¹¹ el-Kehf 18/7; en-Necm 53/38.

de dünya kârını istiyorsa ona da dünyadan bir şeyler veririz. Fakat onun âhirette bir nasibi olmaz.” (eş-Şûrâ 42/20)¹² meâlindeki ayet, ticaretin hem uhrevî boyutundan bahsetmekte, hem de insanları âhîret kazancını elde etmeye davet etmektedir. Ayette yer alan “hars” kelimesi ziraat yolu ile elde edilen mahsul anlamını taşımakta,¹³ kazanç şeklinde tercüme edilmektedir.¹⁴ Nitekim “dünya âhîretin tarlasıdır”¹⁵ sözünde de bu duruma atıfta bulunmaktadır. İnsan istek ve eğilimlerinde dünya-âhîret dengesini gözetmek zorundadır. Kur’ân’ın hiçbir ayetinde “dünyadan vazgeçin” şeklinde bir emir yer almamakta ancak uhrevî kazanç için dünyanın âhîrete tercih edilmemesi istenmektedir.

İslâm inancında ibâdet ve ticaret, madde ve mânâ, dünya ve âhîret birbirlerinden ayrı mütalaa edilmemiştir.¹⁶ Dünyada yapılan bütün davranışların âhîret gününe imanla alakalı bir yönü bulunmakta,¹⁷ âhîrette insanın karşısına çıkacak her sonuç bu dünyada gerçekleştirdiği fiillerin neticesi olmaktadır. Dünya hayatı âhîreti, dolayısıyla cenneti kazanmak için hazırlanmış bir imtihan salonu mesabesindedir.¹⁸ Hiç şüphesiz imtihan alanlarından biri de insanların ticarî konudaki sınanmalarıdır. Sosyal hayatta varlığını en çok hissettiren unsurun ticaret olgusu olması sebebiyle insanların bu konudaki denemeleri kaçınılmaz bir durumdur. Hal böyle olunca uhrevî ticarete parametre oluşturacak unsurların ele alınması, ticaret-âhîret ilişkisi çerçevesinin belirlenmesi gerekmektedir.

2. UHREVÎ TİCARET BOYUTU OLAN DÜNYEVÎ DEĞERLER

Dünyada yapılan her işin uhrevî açıdan karşılık bulacak bir yönü vardır.¹⁹ Kur’ân, zerre kadar iyiliğin dahi dikkate alınacağını bildirmektedir. (ez-Zilzâl 99/7).

¹² Benzer ayetler için bk. en-Nisâ 4/134; Hûd 11/15; el-İsrâ 17/18.

¹³ Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydavî, *Tefsîru envâri't-tenzîl ve esrâri't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'âşî, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts), 5: 80.

¹⁴ Bk. Hayreddin Karaman, v.dğr., *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 484; Mahmut Kısa, *Kısa Açıklamalı Kur'ân-ı Kerim Meâli*, (Konya: Armağan Kitaplar Yayınları, 2008), 567.

¹⁵ Bk. Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs*, thk. Abdulhamîd Hindâvî, (Kahire: el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2000), 1: 471; Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, 5: 79.

¹⁶ Daha geniş bilgi için bk. Ömer Faruk Yavuz, “Kur’ân Perspektifinde Dünya-Ahîret Bütünlüğü”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6/3 (2006): 172-178; Ahmet Coşkun, “Kur’ân-ı Kerim’in Dünya ve Ahîrete Bakışı”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1987): 268; Mesut Okumuş, “Kur’ân’a Göre Dünya Ahîret İlişkisi”, (VIII. Kur’ân Semozyumu, Günümüz Dünyasında Müslümanlar, Yozgat 2005.) (Ankara: Fecr Yayınları 2006), 126-128.

¹⁷ Toshihiko Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, trc. Süleyman Ateş, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975), 40-41.

¹⁸ Bk. el-Mülk 67/2.

¹⁹ Bk. en-Nisâ 4/124; Tâhâ 20/112; el-Enbiya 21/94.

Salih amel olarak adlandırılan bu güzel işlerin bir kısmı sadece maddî değerler ile elde edilmekte,²⁰ bir kısmı da mesela namaz gibi manevî kazanımlar şeklinde olabilmektedir. Bunların dışında üçüncü bir kategori daha var ki, bunlar hem maddî hem de manevî yönü bulunan değerlerdir. Bunlar; infâk, karz-ı hasen ve cihat başlıklarıyla ele alınacaktır.

2.1. Maddî Ticaretin Uhrevî Boyutu

Çeşitli imtihanlara tabi tutulan insanoğlu, açlığın susuzluğun ve diğer ihtiyaçların bulunduğu bir dünyada yaşamak mecburiyetindedir. Bu ihtiyaçlar, meşrû ticarî faaliyetlerle karşılanmalı, bir taraftan dünyevî ticaret gerçekleştirirken diğer taraftan her bir ticarî etkinliğin uhrevî boyutu olduğunun farkında olunmalıdır.²¹ “Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır...” (et-Tevbe 9/111) ayetinin bildirdiği üzere burada Allah ile kul arasındaki ilişki ticaret dili ile ifade edilmektedir. Allah ile kul arasındaki münasebetin adı din diye adlandırılacak olursa bunun anlatım şekli zaman zaman ticaret terminolojisi ile ifade edilmektedir. Buna göre ticarete; Allah satın alan, kul satan taraf, cennet ise alışverişte bedel olma niteliği taşımaktadır.²² Satma ve satın alma anlamlarına gelen iştirâ, ticarî akitler sonucunda anlaşılan miktarın karşılığı ücret, terazi, fiyat manasını taşıyan semen, kâr anlamında kullanılan ribh gibi Kur'ân'da kullanılan temel kavramların günümüz muhasebe kavramları ile ifade edilmesi, dinin özünde bulunan bu alışverişin, alacak verecek mantığına dayanması ile açıklanabilir. Diğer bir deyişle Allah-kul/insan arasındaki ilişkinin ifade edilmiş şekli, ticaret dili üzerinden gerçekleşmektedir. Bu durumu “onto-teolojik ticaret mantığı” olarak adlandırmak mümkün görülebilmektedir. Bu noktada insana düşen, akitlerine ve ahitlerine bağlı kalmak ve âhiret ticaretini kazananlardan/râbihûndan olmaktır.²³

İnsan dünyaya âhiret yurdunu kazanmak için gelmiştir. İnsanın bunu kazanabilmesinin bir yolu da Allah ile olan ticaretindeki kurallara uymasından geçmektedir. Bu durumda Müslüman'ın, ticaretin konusunu teşkil eden mal ve diğer maddî değerlerle olan ilişkisini bu perspektiften kaynaklanan anlayışla düzenlemesi gerekmektedir. Bu bağlamda insanın para, mal, mülk gibi uhrevî ticaret için yatırım boyutu olan maddî değerler ile ilişkisi ele alınacaktır. Başka

²⁰ Mesela, alışverişlerde müşteriye ikram etmek, borcun bir kısmından vazgeçmek gibi.

²¹ Ekrem Erdem, “İslam ve Piyasa Üzerine Düşünceler”, *İslam ve Çalışma Hayatı Ulusal Sempozyumu* [25-27 Kasım - 2005], (İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2008), 260.

²² Bedri Gencer, “Ticaretin Kalbine Yolculuk”, *Reyhan Dergisi* 2/38 (2015): 33-34.

²³ Gencer, “Ticaretin Kalbine Yolculuk”, 35.

bir söyleyişle maddî değerler olarak ifade edeceğimiz bu başlıkta, insan-mal-uhrevî ticaret ilişkisi üzerinde durulacaktır.

2.2. Para, Mal ve Mülkle Yapılan Ticaretin Uhrevî Boyutu

Günümüzde maddî değer denilince ilk akla gelen şeylerden biri paradır. “Bir cemiyette herkes tarafından ortak değer ölçüsü ve mübadele aracı olarak kabul edilen nesneye *para* denmektedir.”²⁴ *Mal* ise; insan tabiatının kendisine meylettiği, toplanıp saklanabilen menkul ya da gayr-i menkul varlıkların tümüdür.²⁵ Denge noktasından sağa veya sola kayma anlamı taşıyan ve meyl kökünden gelen mal, bu kök anlamıyla insanın ayağını kaydırabilecek bir unsur olmaktadır.²⁶ Bu noktadan hareketle, dünyevî ve uhrevî ticaretin en önemli sınav konusu mal, mülk ve bunları kolayca elde etme aracının para olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.

İnsan, mal ve ticaret ilişkisini ele alan, mezkur üç unsuru bir arada değerlendirmesiyle ön plana çıkan bir ayette şöyle buyrulmaktadır: “De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız kazandığınız mallar, kesâda uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız meskenler size Allah’tan, Resûlü’nden ve Allah yolunda cihat etmekten daha sevgili ise, artık Allah emrini getirinceye kadar bekleyin. Allah fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez.”²⁷ (et-Tevbe 9/24). Ayetten anlaşıldığına göre, insanın yakınlarını ve herhangi bir ticaretle mal kazanmayı sevmesinde yadırganacak bir durum yoktur. Ancak ayette sayılan unsurların, Allah ve Resûlü’nden daha üstün tutulması ve daha fazla sevilmesinin problem arz ettiği vurgulanmaktadır. Allah ve Resûlü’nü her şeyden çok sevmenin ölçüsü, Allah ve Resûlü’nün istekleri ile kendi arzuları karşı karşıya gelince, bu isteklerden vazgeçip Allah ve Resûlü’nün istekleri doğrultusunda hareket etmektir. Sevgi, sadece bir iddiadan ibaret değildir. Onun göstergesi, sevilen varlığın her istediğini yerine getirmek, onun

²⁴ Cengiz Kallek, *Sosyal Servet*, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2015), 32.

²⁵ Ömer Nasûhî Bilmen, *Hukûku İslâmiyye ve Istîlâhâtı Fıkhiyye Kâmusu*, (İstanbul: Bilmen Yayınları, 1985), 6: 9; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 271; T. Azmi Uslu, *Yeni Hukûk Lügati ve Hukûk Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Site Kitabevi, 1964), 199.

²⁶ Ebu Abdurrahman el-Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, “Myl”, *Kitabu'l-‘ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâî, (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbuât, 1988), 4: 173; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen İbn Düreyd, “Myl”, *Kitâbu cemhereti'l-luğa*, thk. Remzi Münîr Ba'İbek, (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1987), 3: 987; Ebu'l-Kâsım İsmâil İbn Abbâd, “Myl”, *el-Muhîr fi'l-luğa*, nşr. Muhammed Hasen Al Yasin, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb li'l-Melâyin, 1994), 10: 359; Ebû Nasr İsmâil İbn Hammâd el-Cevherî, “Myl”, *Tâcu'l-luğa ve sıhâhi'l-Arabiyye*, nşr. Ahmed Abdulğafûr Attâr, (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1990), 4: 1821. Ayrıca bk. Abdurrahman Kurt, *İslâm Çalışma Ahlâkı*, (Bursa: Emin Yayınları, 2009), 42-43.

²⁷ Ayrıca şu ayetlere de bakılabilir: el-Kehf 18/46; el-Hâkka 69/28.

emir ve yasaklarına gönülden bağlanmaktır.²⁸ Bu husus ticaret için de geçerlidir. Bir kimse ticaret yaparken kazanıp kazanamayacağı konusunda birtakım endişeler taşıyabilir. Ticareti kâr getirmese bile, bu konuda korkularına yenilmek yerine, Allah ve Resûlü'nün tavsiyelerine uyarak yapacağı işlerden geri kalmamalıdır. Aç kalacağı ve para kazanamayacağı düşüncesi ile bütün vaktini ticarete ayırmamalıdır.²⁹ Aksi yapıldığı durumlarda Yüce Allah'ın tehdidi ile karşı karşıya kalınacaktır: "Allah emrini, yani dünyevî ve uhrevî cezasını size getirinceye kadar, siz o sevdiğiniz şeyleri önemsemeye devam edin!" (et-Tevbe 9/24). Buradaki vaîd ve tehditten anlaşıldığına göre insan, maddî değerler peşinden koşarak manevî kazançlardan mahrum kalmamalıdır.³⁰ Diğer bir ifadeyle, insan, maddî meşgalelerle uğraşırken kulluk görevlerini ihmal etmemeli ve kazandıklarını âhîret yatırımına çevirebilmelidir. Bunun için insanın, maddî varlıkları kendinden istenen şekilde ve istenilen yerlere harcaması gerekmektedir. Netice itibariyle yukarıda meâlleri verilen ayetlerde maddî varlıklarla manevî varlıklar kıyaslanmaktadır. Bu dünyada çok önem verilen mal mülk, para, eşya ve lüks evler diyebileceğimiz varlıkların, insanların uhrevî ticaretini kazanması için önlerine serilmiş birer fırsat ürünü oldukları akıldan çıkarılmamalıdır.

Mal mülk ile yakından alakası olan bir diğer konu da makam ve mevki hususudur. İnsanın fıtratında bulunan bu sevginin, mal mülk sevgisinden daha kuvvetli olduğu ifade edilmektedir.³¹ Makam ve mevki isteğinin temelinde insanları, maksat ve arzularına hizmet ettirmek için onların gönüllerine sahip olma amacı yatmaktadır.³² Makam ve mevki de günümüzde ticaretin içinde etkin rol oynamaya başlamıştır. Bu sayede birçok ekonomik iş ve işlemlerin seyri değişebilmektedir.³³ Dolayısıyla elinde yetki bulunan kişilerin, bu nüfuzlarını kullanarak gayr-i meşrû kazançlar edinmeleri Kur'an'a göre doğru değildir.

²⁸ Daha geniş bilgi için bk. Cengiz Güneş, *Kur'an'da Sevgi* (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2000), 110.

²⁹ Hayreddin Karaman, v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: DİB Yayınları, 2006), 2: 743.

³⁰ Muhammed b. Hüseyin Fahrudin er-Râzî, *et-Tefsiru'l-kebir (Mefâtihu'l-ğayb)*, (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 6: 20.

³¹ Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed et-Tûsî el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, trc. Ahmed Serdaroğlu, (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1985), 3: 614.

³² Gazzâlî, *İhya*, 3: 613.

³³ Türk Ceza Kanununda "Nüfuz Ticareti" diye bir kavram ve ilgili madde için bk. R. Bülent Tarhan, *Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenler, Etkiler ve Çözüm Önerileri*, (Ankara: y.y. 2006), 76, 94, 142, 152; Hüsametin Uğur, "Türkiye'nin Yolsuzlukla Mücadele Enstrümanları", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 98 (2012): 303, 308.

2.3. Can: Nefs ile Yapılan Ticaretin Uhrevî Boyutu

Uhrevî ticaret unsuru taşıyan maddî değerlerden bir başkası da insanın canıdır. Burada, insanın benliğini Allah'a adaması, canıyla cihat etmesi ve gerekirse bu uğurda canını vermesinden söz edilecektir.

İnsanın sahip olduğu en değerli varlığı elbette canıdır. Canları ve malları imtihan için yaratan Yüce Allah, insanoğluna ücretsiz bağışladığı bu değeri ondan ücret karşılığında satın almak istemektedir. Bu ücret cennettir. Dolayısıyla canlar O'nun istediği ve razı olduğu işlerde istihdam edilmeli, gerekirse O'nun yoluna ölmelidir. Nitekim ayette, "Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşır, öldürürler, ölürler..." (et-Tevbe 9/111) buyrulmaktadır. Seyyid Kutub (1906-1966), ayetin tefsirinde şu önemli noktalara dikkat çekmekte ve İslâm'a girmenin, alışveriş yapan iki taraf arasında gerçekleşen bir satış sözleşmesi mesabesinde olduğunu ifade etmektedir. Bu sözleşmede Yüce Allah satın alan, mümin de satan taraftır. Allah'la yapılan bu alışverişten sonra, bir mümin canını ve malını; O'nun sözünün yücelmesi, tamamıyla onun dininin hâkim olması uğrunda, Allah yolunda cihat için harcamaktan geri durmamaktadır. Çünkü mümin, bu alışveriş sözleşmesinde, canını ve malını belirlenmiş ve bilinen bir ücret karşılığında Allah'a satmaktadır. Bu ücret cennetten başka bir şey değildir. Paha biçilmez bu ücreti Allah lütfetmekte ve müminlere ikram etmektedir. Bu alışverişi yapan seçkin topluluğun ayırıcı niteliği, duygu ve bilinç konusunda Allah Teâlâ ile doğrudan iletişimde, kendilerine yüklenen sorumluluklarının idrakinde, Allah'ın dinini yaşanır kılmak için bilinç düzeyinden eyleme geçmiş olmalarıdır.³⁴

İnsanı cehennemden kurtaracak bir ticaret de, "Ey iman edenler! Sizi acı bir azaptan kurtaracak ticareti size göstereyim mi? Mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edersiniz. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır." (es-Saff 61/10-11) ayetinde ifade edildiği şekliyle bedenle yapılan cihattır. Bu durumda insan, Allah yolunda canını vermekten çekinmemektedir. Candan vaz geçmek, ölümü göze almak, Allah katında ulaşılabilecek en büyük mertebelerden

³⁴ Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, (Kâhire: Dâru's-Şurûk, 2003), 3: 1713-1714; Benzer açıklamalar için bk. M. İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-ĥadîs*, trc. Muharrem Önder (İstanbul: Ekin Yayınları, 1998), 7: 413-415; Ebu'l-Alâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr., (İnsan Yayınları, İstanbul: 1996), 2: 274-275.

birisidir.³⁵ Zira Allah Teâlâ, “O halde, dünya hayatını âhiret hayatı karşılığında satanlar, Allah yolunda çarpışsınlar. Kim Allah yolunda çarpışır sonra öldürülür veya üstün gelirse ona büyük bir ecir vereceğiz.” (en-Nisâ 4/74)³⁶ buyurmaktadır. Meali verilen bu ayette “dünya hayatı karşılığında âhireti satın alanlar” ile âhiretin sevap ve ödülü mukabilinde canlarını Allah yolunda verenler, yani şehitler kastedilmektedir.³⁷ Yüce Allah bu ayetlerde soyut kavramlardan söz ederken kullar için çok cazip gelen ticaret, alışveriş, ücret, hayır, mal gibi hayatın içinden seçtiği somut kavramlar kullanmaktadır. Her şeyin sahibi olan Allah, kendi verdiği şeyleri tekrar satın almak istemekle kullarındaki taât duygusunun coşkuya gelmesini hedeflemektedir. Bu üslup ile Allah Teâlâ anlatımı somutlaştırmakta ve kolaylaştırmakta, akılları harekete geçirmekte, onları hakiki kazanca yöneltmektedir.³⁸

Sonuç itibariyle Allah ile insan arasında yapılan bir ticaretten söz edilmektedir. Zira insana bahşedilmiş can ve mallar, bizzat bahşeden tarafından ticarete konu yapılmaktadır. Tabiatı gereği benimsediği ve kendinin zannettiği bu değerler, ücreti cennet karşılığı olmak üzere kendisinden istenmektedir. Zaten mutlak mülkiyet yetkisi kendisinde olmayan birinin göze aldığı bu iş satış olarak ifade edilmiş, karşılığını veren Allah Teâlâ'nın yaptığı fiil de satın alma şeklinde sunulmuş ve bu ticaretin en büyük kazanç olduğu ilan edilmiştir.

3. UHREVÎ TİCARET BOYUTU OLAN MANEVÎ DEĞERLER

Zekât, hac, kurban ve Kur'an tilaveti gibi uhrevî ticaretle ilgili birçok manevî değer olmakla birlikte, konunun sınırlarını belirleyiciliği açısından başlıca iman, infâk, karz-ı hasen ve cihat gibi değerlerin ana başlıklar altında işlenmesi önem arz etmektedir.

3.1. İmân

Uhrevî ticaret boyutu olan manevî değerlerden ilk sırada ele alınması gereken değer imandır. Emn/emân kökünden türeyen iman güven içinde olmak, korkusuz halde bulunmak, tasdik etmek anlamlarına gelmektedir.³⁹ Korkunun

³⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*, (Beyrut: 1952), 6: 457; İsmail Hakkı Bursavî, *Rûhu'l-beyân*, trc. Abdullah Öz v.dğr., (İstanbul: Damla Yayınları, 2012), 2: 249-250.

³⁶ Benzer ayetler için bk. Âl-i İmrân 3/169-170, 195; el-Hacc 22/58; Muhammed 47/4.

³⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*, 6: 457; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 5: 121-122.

³⁸ Ali Akpınar, “Kur'an'ın Ticarî Söylemleri”, *İlim ve Hayat* 95 (2008): 7-9; Hidayet Aydar, “Kur'an-ı Kerîm'de Ticaret”, *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 10 (2010): 8-10.

³⁹ Muhammed b. Mükrim İbn Manzûr, “Emn”, *Lisânü'l-'Arab*, nşr. Emin Muhammed Abdulvehhâb - Muhammed es-Sadık el-Ubeydî, (Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsî'l-Arabî, 1996), 13: 21; Muhibbiddîn

zıddı ve itikât kelimesi ile eş anlamlı olan bu kavram, terim olarak şu şekilde tarif edilmektedir: Allah'a, Hz. Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna, Onun Allah Teâlâ'dan alıp insanlara tebliğ ettiği, katî delillerle bilinen hususların gerçek olduğuna yürekten ve kesin olarak inanmak, bunların hak ve gerçek olduklarını kalp ile tasdik, dil ile ikrar etmektir.⁴⁰

Allah ile müminler arasında gerçekleştirilecek ticaretten söz eden bir ayette şöyle buyrulmaktadır: “Ey iman edenler! Sizi acı bir azaptan kurtaracak ticareti size göstereyim mi? Allah'a ve Resûlü'ne inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edersiniz. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.” (61/Saff 10-11) Bu ayetin iniş sebebi ile ilgili olarak şu rivayet gösterilmektedir: Resûlüllah'ın (s.a.v.) ashabından bazıları,⁴¹ “Allah'a en sevgili ve en faziletli amelin hangisi olduğunu bilsek (de onu işlesek).” dediler de bunun üzerine “Ey iman edenler, sizi elîm bir azaptan kurtaracak bir ticareti göstereyim mi size?” (61/Saff 10) ayet-i kerimesi nazil oldu.⁴² Bu minvalde inen ayette ticaret ile kastedilen şeyin, iman ve cihat olduğu ifade edilmektedir.⁴³ Ayette yer alan “تِجَارَةٌ” kelimesinin nekra (tenvinli) gelmesinin tazim için olduğu⁴⁴ ve imanı tefsir ettiği belirtilmektedir.⁴⁵ Bu durumda anlam büyük ve şanlı bir ticaret şeklindedir. Ayetteki ticaret, müminlerle Allah arasındaki bir ticaretten söz etmektedir. Ticaret insanı fakirlik ve zorluklardan kurtardığı gibi, buradaki ticaret dolayısıyla iman da insanı âhiret sıkıntılarında kurtarmaktadır. Ticarete kazanma ya da kaybetme söz konusu olduğu gibi imanda da durum aynıdır. Zira iman edip sâlih amel işleyenler kurtulacak, iman etmeyenler de büyük bir zarar ve kayıp yaşayacaklardır.⁴⁶ Ayette, “...elîm bir azaptan kurtaracak

Ebu'l-Feyd Seyyid Muhammed Murteza ez-Zebîdî, “Emn”, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, nşr. Ali Şeyri, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994), 18: 23; İsfehânî, “Emn”, 32.

⁴⁰ Ömer Neseî, *İslâm İnançının Temelleri Akâid*, trc. M. Seyyid Ahsen, 12. Baskı, (İstanbul: Bayrak Yayınları, 1992), 59; Mustafa Sinanoğlu, “İmân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 12: 212. Daha geniş bilgi için bk. Hüseyin Atay, “Kur'ân'a Göre İnanç Esasları”, *Birinci Kur'ân Sempozyumu 1994*, (Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1994), 400; Mehmet Kubat, *Kur'ân'da Tevhid*, (İstanbul: Şafak Yayınları, 1994), 30-31.

⁴¹ Osman b. Mazûn hakkında indiği rivayetleri için bk. Celâluddîn Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûtî *Lübâbu'n-nukûl fi esbâbi'n-nuzûl*, (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, Baskı, 2002), 263.

⁴² Muhammed İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah İbn Abdu'l-Muhsin et-Türkî, (Kâhire: Dâru'l-Hicr, 2001), 27: 55; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akide ve's-şerîa' ve'l-menhec*, (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 2009), 14: 554.

⁴³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 20: 445; Saîd Havvâ, *el-Esâs fi't-tefsîr*, nşr. Abdülkadir Mahmûd el-Bekâr, (Beyrut: Dâru's-Selâm, 1985), 10: 5886.

⁴⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, (İstanbul: Eser Yayınları, 1979), 7: 4941.

⁴⁵ Cârullah Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma' rife, ts.), 1104.

⁴⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 30: 317.

ticaret...” Allah ve Resûlü’ne imanı ifade etmektedir. Söz konusu ticaretin kazancı da Allah’ın kullarını bağışlaması ve cennetiyle mükâfatlandırmasıdır.⁴⁷ Bu şekilde yapılan bir ticaretin dünya malı için yapılan ticaretten daha değerli olduğu vurgulanmaktadır.⁴⁸ Ayetteki ticaret kelimesinin kurtarıcı sıfatıyla kayıtlanması, böyle olamayan ve sahibini kurtaramayacak ticarî faaliyetlerin de bulunduğunu işaret etmektedir.⁴⁹ Nitekim asla zarar etmeyecek ticaret, “Allah’ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah için) gizli ve açık sarf edenler, asla zarara uğramayacak bir kazanç umabilirler.” (el-Fâtır 35/29) ayeti kerimesiyle de desteklenmektedir. Yine bu ayette Allah’a iman etmek ve O’nun yolunda savaşmak, teşbih yoluyla ticaret sayılmıştır. Çünkü ticaretteki kâr, elde edilen fazlalıktır. Allah’a iman ve onun yolunda yapılan cihat ve Allah’ın azabından kurtulmak ve rızasını kazanmak arzusuyla mal ve candan vazgeçip bunları fedâ etmek ticarete benzetilmiştir.⁵⁰

Ticaret, alışveriş yapanları, fakirlik sıkıntısından ve onun ayrılmaz vasıfları olan şeylere sabır zahmetinden kurtardığı gibi bu işlem de, yani kalp ile tasdik, dil ile ikrar (iman) ticareti de aynı şekilde insanı âhiret azabından kurtarmaktadır. Kalp ile tasdik ve dil ile ikrâr ifadeleri, imanın tarifinde yer alan iki önemli unsurdur. Allah Teâlâ, bu hususu ticaret lafzı ile belirtmiştir. Ticarete kazanma ya da zarar etme söz konusu olduğu gibi imanda da durum aynıdır. Çünkü iman edip sâlih amellerde bulunan kimseler için ücret, bol kazanç ve gözle görülür bir kolaylık söz konusudur. Salih amel işlemeyenler için ise hayıflanma, kederlenme ve apaçık zarar vardır.⁵¹ Bu bağlamda Kur’an-ı Kerim, müminleri ticaret yapmaya, dünyayı imar etmeye, insanlara faydalı olmaya çağırdığı gibi, yapılan dünyevî ticarete uhrevî bir boyut katmayı, fani sermayeyi ebedî sermaye haline dönüştürmeyi, daha açık bir ifade ile sermayenin, kâr ve kazancın ebedileştirilmesini istemektedir.⁵²

Kur’an’da kendisine çok büyük değer atfedilen iman⁵³ ve hidayetini yanı sıra bunların zıddı olan küfür ve dalâlet gibi kavramların anlatımında da ticaretle

⁴⁷ Yazır, *Hak Dîni*, 7: 4941-4942.

⁴⁸ Ebu’l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Sâmî İbn Muhammed İbn Abdirrahmân İbn Selâme, (Riyâd: Dâru't-Taybe, 1999), 8: 112.

⁴⁹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 4: 52.

⁵⁰ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 4: 53.

⁵¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 29: 327; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 14: 555.

⁵² Ömer Çelik, “Kur’an-ı Kerim Penceresinden Ekonominin Sürdürülebilirliğinin Temel Dinamikleri”, *Akademik Bakış* 10 (2006): 3.

⁵³ Talip Özdeş, “Ahlâk Vahiy İlişkisi ve Kur’an’da İmân-Amel-Ahlâk Bütünlüğü”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2006): 13; Mustafa Köylü, “Kur’an’ın İnsanlığa Getirdiği Değerler ve Hedefler”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24-25 (2007): 84.

ilgili benzetmeler sık sık yapılmaktadır. İnsanların bildiği, tanıdığı ve yaptığı maddî ticaret, manevî ticaretin anlatımında bir üslup olarak ortaya konmaktadır. İnsanın kurtuluşuna vesile olacak bu ticarete kulların ödeyeceği bedel iman ve cihat; bunun karşılığında kazanacağı kâr ise her müminin büyük bir özlem duyduğu cennet ve neticesinde Allah Teâlâ'nın rızasıdır.

3.2. İnfâk: Karşılıksız Verme

Uhrevî ticaret boyutundan söz edilebilecek, hem maddî hem de manevî değerler arasında yer alabilecek hususların en önemlilerinden biri de infâktır. Sözlükte bitirmek, tüketmek, alışverişte para harcamak, para veya malı elden çıkarmak anlamlarını ifade eden⁵⁴ infâk kavramı, Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla kişinin sahip olduğu servetinden, muhtaçlara aynî ve nakdî harcamada bulunması şeklinde tarif edilmektedir.⁵⁵

Bu dünyada harcadığından daha değerlisini âhirette elde edemeyeceğini düşünen birisinin infâkta bulunması mümkün olmayacaktır. Uhrevî gayeler için yapılan infâkın dünyevî olarak temel hedefi sermayenin tabana yayılması, fakir ve muhtaçların da kısmen sermayeden pay sahibi olabilmesidir. "...O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) hâline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir)..." (el-Haşr 59/7) meâlindeki ayetiyle de bu durum dile getirilmektedir. Mezkûr ayete göre mal, zenginlerin tekeline bulunan bir güç haline gelmemeli, aksine herkesin kolayca ulaşabileceği ve tedâvülde bulunması gerekli bir değişim aracı olabilmelidir.⁵⁶ Oysa globalleşen dünyada kapitalist ekonomi insanlara dayatılmakta, Allah'ın eşya, mal, para üzerindeki hâkimiyeti ve mülkündeki tasarruf yetkisi O'ndan alınarak insana verilmekte, böylece insan ve eylemleri mutlaklaştırılmaktadır. Bunun neticesinde de ekonomi ve maneviyat arasındaki ilişki koparılmış olmaktadır. Weber'in de iddia ettiği gibi kapitalizmin gelişmesinde Protestan ahlakı⁵⁷ etkili olmuşsa da bu

⁵⁴ İsfehânî, "Nfk", 650; Mustafa Çağrı, "İnfâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 22: 289.

⁵⁵ Yazır, *Hak Dîni*, 7: 5012; Çağrı, "İnfâk", 22: 289; Mehmet Yaşar Soyalan, *Elmalılı Tefsirinde Kur'ânî Terimler ve Deyimler*, (İstanbul: Ağaç Yayınları, 2003), 170-171; İnfâk hakkında daha geniş bilgi için bk. Ali Rıza Gül, "İslâm İktisat Düşüncesinin Kur'ân'daki Temelleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51/2 (2010): 27-78; M. Zeki Duman, "İnfâka Dâir (Zengin - Fakir İlişkilerinde Âdap)", *Diyanet Dergi* 21/3 (1985): 43-46; Yunus Ekin, "Dünyevileşmeye Bir Çözüm Olarak İnfâk Anlayışı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2002): 77-102; Ayhan Kaya, "Teori ve Pratik Açından İnfâk ve İsar Ahlâkı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2003): 305-317.

⁵⁶ Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsiri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, (Doha: y.y. 2007), 7: 286; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28: 85.

⁵⁷ Protestan ahlakının kritiği için bk. Kurt, *İslâm Çalışma Ahlâkı*, 16.

durum, ekonomik sistemin üretim, ticaret, dağıtım ve tüketim alanlarında seküler anlayışa alternatif oluşturabilecek bir nitelik arz etmekten çok, daha fazla kazanmak için dini bir motivasyon ve yardımlaşma aracı olarak kullanmıştır. Modernite ile birlikte artık ekonominin enstrümanlarına pozitif ya da negatif değerler biçen vahiy unsuruna, yönlendirici ilkelere yer kalmamıştır. Hal böyle olunca, din sadece kul ile Allah arasındaki ilişki ile birtakım ritüellere sıkıştırılmıştır. Dolayısıyla dinin sosyo-ekonomik hayatı düzenleme boyutuna yer verilmeye lüzum görülmemiştir. Artık her şey fâize dayalı bir sistemde işlemekte, piyasa ve ekonominin gereği ne ise o yapılmakta, vicdana ve ahlaka uysa da uymasa da kazanmanın gereği ne ise ona göre hareket edilmektedir. Sınırsız üretim, sınırsız mülkiyet ve sınırsız tüketim anlayışını esas alan kapitalizm, böylece sosyal, kültürel, ahlâkî, ekonomik ve ekolojik tahribatın asıl sebebi olmaktadır.⁵⁸ Bu bağlamda, sınırsız servet yığma hedefinin peşinden koşan kapitalist insanların, infâk diye bir düşüncelerinin ve uhrevî ticaret niyetlerinin bulunmasını beklemek mümkün değildir.

Birçok ayette yer alan infâk kelimesinin ticaretle bir arada bulunduğu yerler de vardır.⁵⁹ “Allah müminlerden mallarını ve canlarını kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşır, öldürürler, ölürlər...” (et-Tevbe 9/111) ayeti, Mekke’de Akabe Biatı esnasında Ensâr’dan yetmiş kişinin Resûlullah’a biat ederlerken içlerinden Abdullah b. Revaha’nın “Senin şartlarını kabul ettiğimizde bize ne var?” demesi üzerine nazil olmuştur. Resûlullah (s.a.v.): “Cennet vardır” deyince onlar: “Ne karlı alışveriş!” diye cevap vermişlerdir.⁶⁰ Uhrevî bir ticaretten söz eden bu ayette asıl kazancın âhirete yapılan hazırlık olduğuna dikkat çekilmektedir.

Ticaret ve alışveriş ile meşguliyetin ibâdetlerden alıkoyamadığı kimseler şu ayette ideal bir örnek olarak sunulmaktadır: “...Orada sabah akşam O’nu (öyle kimseler) tespih eder ki; onlar, ne ticaret ne de alışverişin kendilerini Allah’ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı insanlardır. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar.” (en-Nûr 24/36-37). İnsanlardan birçoğu ticaret, sanat, zanaat,⁶¹ zevk ve sefaya dalarak

⁵⁸ Talip Özdeş, “Kur’ân Işığında Global Ekonominin Parametrelerine Farklı Bir Bakış”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 16/4 (2003): 572. Krş. Immanuel Wallerstein, *Tarihsel Kapitalizm*, trc. Necmiye Alpay, (İstanbul: Metis Yayınları, 4. Basım, 2006), 11-12.

⁵⁹ Infâk ve alışverişin birlikte kullanıldığı diğer ayetler için bk. el-Bakara 2/262-264; İbrahim 14/31.

⁶⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 450-451; Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil ve hakâ’iku’t-te’vîl*, thk. Seyyid Zekeriyya, (yy, ts.), 3: 446; Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 3: 512.

⁶¹ Kelimenin anlamı için bk. Orhan Hançerlioğlu, *Ekonomi Sözlüğü*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), 454.

Allah'ı unutulur, namazlarını vaktinde kılmazlar, mala olan hırsları sebebiyle zekâtı ya vermezler ya da eksik verirler, kendilerine verilen nimetlerin imtihan için verildiğinin farkında olmazlar.⁶² Allah'ın övdüğü, örnek gösterdiği ve "رجال/adamlar" diye nitelediği kimseler; dünya-âhiret dengesini kuranlar, ebedî olanı fâni olana değişmeyen, değerli olanın karşısında değersiz satın almayan kişilerdir.⁶³

Allah'ın rızasını kazanmak için yapılan her türlü harcamaları kapsayan infâk, insanlar arasındaki malî seviyenin eşitlenmesine hizmet eden uhrevî bir ticaret unsurudur. Bu niyetle yapılan harcamaların çok büyük kâr getireceği, maddî-manevî sermayede artış sağlayacağı, âhiret için tükenmez bir yatırım imkânı olacağı müşahede edilmektedir.

3.3. Karz-ı Hasen: Borç Verme

İnsanların para ve malları ile âhiret ticareti yapabileceği hususlardan biri de karz-ı hasendir.⁶⁴ Karz-ı hasen, borç verme, geri ödenmek üzere verilen mal veya birine verilen ödünç para manalarını ifade etmektedir.⁶⁵ İslâmî kurallara göre yapılmasına izin verilen borçlanma şekli⁶⁶ karz-ı hasendir.⁶⁷

İhtiyaç sahiplerine, sadaka vermeye, infâkta bulunmaya ve Allah yolunda harcama yapmaya teşvik edilen bir ayette şöyle buyrulmaktadır: "Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah'a güzel bir borç (isteyene ödünç) verecek yok mu? Darlık veren de bolluk veren de Allah'tır. Sadece O'na döndürüleceksiniz." (el-Bakara 2/245). Ayette gönülden koparak, iyi niyet ve ihlasla yeme ve içmesinden kırpıp ödünç veren bir kimseden bahsedilmektedir.⁶⁸

⁶² Ticaretin olumlu ve olumsuz yönleri için bk. Muhsin Atavî, *Fıkhü't-ticâra ve âdâbihâ*, (Beyrut. y.y. 2005), 10-11.

⁶³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17: 325; Karaman, v.dğr., *Kur'ân Yolu*, 4: 83-84. Geniş bir değerlendirme için ayrıca bk. Kerim Buladı, "Kur'ân ve Hadislerde Ticaret", *Diyanet İlmî Dergi* 40/1 (2004): 63-90.

⁶⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 4: 222-223.

⁶⁵ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhît*, (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993), 2: 261; Muhammed b. Muhammed Ebu's-Suûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, (Beyrut Dâru'l-Mushaf, ts.), 1: 238; Muhammed Abduh - Muhammed Reşit Rıza *Tefsîrü'l-menâr (Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm)*, (Kahire: Daru'l-Fikr, 1923), 2: 463; H. Yunus Apaydın, "Karz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 520.

⁶⁶ Ödünç ile borç arasındaki fark için bk. Orhan Çeker, "Mecellede Ele Alınmayan Üç Konu", *Ahmet Cevdet Paşa Sempozyumu*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 345.

⁶⁷ Ahmet Tok, *İslâmî Finans Sistemi Çerçevesinde Sukuk (İslâmî Tahvil) Uygulamaları, Katılım Bankaları ve Türkiye Açısından Değerlendirmeler*, (Ankara: y.y. 2009), 11.

⁶⁸ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuh*, (Beyrut Âlemu'l-Kütüb, 1988), 1: 325; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 4: 223. Karz kelimesinin sözlük anlamlarından biri de "kırpma" manasını taşımaktadır. Bk. Mehmet Şener, "İslâm Hukûkunda Karz-ı Hasen", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1989): 393; Abdullah Durmuş, "Fıkhta Karz

Bu şekilde Allah yolunda mal harcayan ve infâk eden bir kimseye âhirette bu davranışının karşılığı kat kat verilecektir. Buradaki katsayı bire yedi yüze kadar çıkabilmekte, Allah dilerse bunu daha da fazlasıyla vereceğini ifade etmektedir.⁶⁹

Allah yolunda harcanan maddî değerler teminat altındadır. Karz olarak verilen borçları, Allah bu dünyada bereket, mutluluk ve huzur kaynağı yapmakta, âhirette ise yine mutluluk, kendisinin hoşnutluğu ve cennet olarak mükâfatlandırmaktadır.⁷⁰ Mecâzen Allah'a güzel bir şekilde borç vermeyi ifade eden karz-ı hasen tabiri,⁷¹ insanlara verilen borcun hakikatte Allah'a verildiğini ve bu şekilde verilen borcun, kişinin günahlarına keffâret olacağını ifade etmektedir. Ayette yer alan karz ifadesinin hem hakikî hem de mecâzî anlam taşıdığını belirten İbn Âşûr (ö. 1973), bu kavramın gayret sarf etmek, canını ve malını sevap amacıyla fedâ etmek manasına geldiğini ifade etmektedir.⁷² Allah Teâlâ'ya güzel bir şekilde borç vermek; Allah'ın rızasını kazanacak her türlü sâlih amelleri işlemek, O'nun hoşnutluğu için fâizsiz borç vermek, farz olan zekâtın haricinde nafîle sadakalar vermek anlamına gelmektedir. Bu şekilde âhirete hazırlık yapanların günahları örtülecek, sorguları kolay geçecek ve neticede onlar altlarından ırmaklar akan cennetlere gireceklerdir.⁷³

Müslümanların karşılıklı yardımlaşmalarına ve sıkıntılarının çözümüne büyük önem veren İslâm dini, karz-ı haseni fâize alternatif olarak sunmaktadır. Kapitalist ekonomik düzen, ister üretimde isterse temel ihtiyaçların karşılanmasında her türlü ödünç veya borç için fâiz almaktadır. Dolayısıyla karşılıksız borç vermek büyük bir erdem kabul edilmektedir. Dünya hayatını yalnızca maddeden ibaret zanneden ve İslâm'a göre gayr-i meşrû olan birtakım materyalist ideolojiler maneviyattan uzak bir düşünce tarzı sergiledikleri için insanların dertlerine deva olamamaktadırlar. Bunun için karz-ı hasen alternatif olmakla beraber, karz-ı hasenin kurumsallaştırılması, öneminin kavratılması ve teşvik edilmesi gerekmektedir. Diğer yandan borç verilen paranın değer

(Ödünç) Sözleşmesinde Vade Şartının Bağlayıcılığı Meselesi", *İslâm Hukûku Araştırmaları Dergisi* 16 (2010): 315-330; Ahmet Özdemir, "Karz Akdinin Mahiyeti ve Fâizli İşlemleri Önleme Fonksiyonu", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2012): 125; Emre Topoğlu, "Modüler İktisat Setrûktürüne Göre Ödünç İlişkisi, (İslâm Ekonomisinde Karz-ı Hasen Örneği)", *Akademik Bakış Dergisi* 34 (2013): 1-11.

⁶⁹ Yazır, *Hak Dîni*, 2: 822.

⁷⁰ Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, I, 265; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, (İstanbul: Dâru'l-Ensâr, 1987), 1: 156.

⁷¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 4: 223; Karaman, v.dğr., *Kur'ân Yolu*, 1: 385-386.

⁷² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2: 479.

⁷³ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 3: 480.

kaybının önlenmesi⁷⁴ ve geri ödemenin garanti altına alınması da sağlanmalıdır.⁷⁵

Sonuç itibariyle karz-ı hasen, fâize karşı alternatif niteliği taşımaktadır. Âhîret ticaretinde kazançlı çıkmak için fâizden uzak durmak, buna karşın uhrevî kazancın önemli yatırım araçlarından biri olan karz-ı haseni teşvik etmek ve yaygınlaştırmak gerekmektedir. Karşılıksız borç veren bir kimse, bir taraftan fakirlerle dostluk köprüleri kurarken diğer taraftan da âhîret ticareti için çok kazançlı bir yola girmiş olmaktadır.

3.4. Cihat: Allah İçin Çalışma

Uhrevî ticarete konu olacak kavramlardan birisi de cihatdır. Cehd kökünden türeyen ve Arapçada güç, gayret sarf etmek, bir iş için elden gelebilecek tüm imkânları seferber etmek anlamına gelen cihat kelimesi⁷⁶ terim olarak; “dinî emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslâm’ı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek”⁷⁷ şeklinde tarif edilmektedir.⁷⁸ Bir fıkıh ıstılahı olarak cihat, Müslüman olmayan kimselerle yapılan savaş anlamını da ifade etmektedir.⁷⁹ Fakat bu savaş dünya menfaatleri ve mal için yapılan savaşlar olmayıp yalnızca Allah rızasına muvafık gayeler için gerçekleştirilen savaşlardır.⁸⁰ Aynı zamanda cihat, hakkın, güzelin, doğruluğun hâkim olabilmesi, Allah Teâlâ’nın emirlerinin gerçekleşmesi için, zaman ve şartlar ne gerektiriyorsa, insanın elindeki tüm imkânları O’nun yolunda sarf etmesi ve bu uğurda cehd ve gayret göstermesidir.⁸¹

Kur’ân-ı Kerim’de cihata büyük bir yer verilmekte⁸² ve cihat etmeden ebedî kurtuluşa ermenin mümkün olmadığı ifade edilmektedir. Yapılacak olan

⁷⁴ Enflasyon veya başka bir sebeple ödünç verilen paranın değeri düşmüşse bu zararın karşılanması gerekmektedir. Geniş bilgi için bk. Özdemir, “Karz Akdinin Mahiyeti”, 134-138.

⁷⁵ Özdemir, “Karz Akdinin Mahiyeti”, 137.

⁷⁶ Ferâhidî, “Chd”, 1: 268-269; İbn Düreyd, “Chd”, 1: 452; İbn Manzûr, “Chd”, 3: 133-135.

⁷⁷ Ahmet Özel, “Cihat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 527.

⁷⁸ Cihat hakkında daha geniş bilgi için bk. Muhammed Ebû Zehra, *İslâm’da Savaş Kavramı*, trc. Cemal Karaağaçlı, (İstanbul: Fikir Yayınları, 1985), 29-79.

⁷⁹ Ebûbekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Şur’ân*, thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, (Beyrut: 1992), 1: 319; Muhammed Huseyn et-Tabatabâî, *el-Mizân fi tefsiri'l-Şur’ân*, (Beyrut, 1997), 9: 212.

⁸⁰ Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 5: 228-231.

⁸¹ Faruk Beşer, *Güncel Meseleler ve Dinî Çözümler*, (İstanbul: Nûn Yayınları, 2013), 44.

⁸² Otuza yakın yerde geçen cihatla ilgili ayetlerden bazıları için bk. el-Bakara 2/218; el-Enfâl 8/72; el-Hacc 22/78; el-Furkân 25/52; el-Mümtehine 60/1.

bu cihatın, insanın en çok sevdiği iki unsur olan mal ve canlarla olması gerektiği ayette şu şekilde yer almaktadır: “İman edip de hicret edenler ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihat edenler, rütbe bakımından Allah katında daha üstündürler. Kurtuluşa erenler de işte onlardır.” (et-Tevbe 9/20). Bu ayette Allah yolunda cihatın iki ana unsuru mal ve cana vurgu yapılmaktadır. Hicret edenler hem mallarını hem de canlarını tehlikeye atan kimselerdir. Malı önemsemeyen biri, sıranın cana geldiğinin farkında olarak dünyaya değer vermez. Ayette candan önce de mal zikredilmektedir. Çünkü inancı uğruna malını veremeyen canını veremeyecektir.⁸³ İşte bu şekilde malını ve canını Allah'ın rızası uğrunda satan kimseleri ayet şu şekilde tasvir etmektedir: “İnsanlardan öylesi var ki, kendisini Allâh'ın rızâsın(ı kazanmay)a satar. Allâh da kullar(ın)a çok şefkatlidir.” (el-Bakara 2/207). İbn Abbas'tan (ra.) gelen bir hadiste, ayetin Suheyb b. Sinan er-Rûmî (ö. 38/659) hakkında indiği rivayet edilmektedir. Bu zâtı tutuklamış olan Mekkeli müşrikler, dininden döndürmek için ona işkence etmişlerdir. Suheyb, kavmine: “Ben ihtiyar bir adamım. Malım da vardır. Sizden veya düşmanlarınızdan olmamın size bir zararı olmaz. Ben bir söz söyledim ondan caymayı iyi görmem. Malımı ve eşyayı size verir, dinimi sizden satın alırım.” demiştir. Onlar buna razı olmuşlar, Suheyb'i bırakmışlardır. Oradan kalkıp Medine'ye gelirken bu ayet nâzil olmuştur. Şehre girerken kendisine rastlayan Hz. Ebu Bekir, “Alışverişin kazanç sağladı Suheyb!” demiş, o da: “Nedir o?” deyince inen bu ayeti ona okumuştur.⁸⁴ Ayetteki “kendisini Allâh'ın rızâsın(ı kazanmay)a satar” kısmından, birisinin kendisini Allah yolunda cihat için adanması anlaşılmaktadır.⁸⁵ Nitekim Allah'ın rızasını kazanma uğrunda malıyla canıyla cihat eden bir sahabenin çabası karşılıksız kalmamış, hakkında övgüyle bahsedilmesine, nihayetinde Kur'ân'da anılmasına vesile olmuştur.

Allah yolunda çalışıp çabalamak, mücadele etmek anlamına gelen cihat, manevî gayretlerin yanında daha çok maddî harcamalar gerektirmektedir. Allah ve Resûlü'ne imandan sonra zikredilen cihat, savaş için yapılan masraflar da dâhil olmak üzere, İslâm'ın öğretilmesi ve yaşanması için her türlü ilmî, bilimsel ve toplumsal harcamaları kapsamaktadır. Bu bağlamda yapılan maddî harcamalar âhiret ticareti için önemli bir sermaye ve mîzana konulacak büyük bir

⁸³ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 16: 15; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 5: 493-494.

⁸⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 3: 591-593; Muhammed Cemalüddin el-Kâsımî, *Me'hâsinü't-te'vîl*, (Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî. yy., 1957), 3: 512; Derveze, *et-Tefsîru'l-ğadîs*, 5: 216.

⁸⁵ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 1: 278.

ağırlık teşkil edecektir. Çünkü kişi ne harcarsa, Allah katında fazlasıyla onu bulacaktır.⁸⁶

SONUÇ

Uhrevî ticaret, maddî ya da manevî olsun yapılan bütün alışveriş muamelelerini, iman, salih ameller, cihat ve karz-ı hasen gibi hususların tamamını âhîret sevabı ve kazancı amacıyla gerçekleştirme faaliyetleridir. Ticaretin iki tarafı olan alıcı ve satıcının bir mal üzerinde anlaştıkları fiyatın kabulü sonucu tarafların karşılıklı olarak değişimde bulunması hadisesine alışveriş denildiğine göre bu alışverişte taraflar, Allah ile kul; üzerinde anlaşılan mal mesabesindeki şey, Kur'ânî ilkelere göre yaşamak, karşılıklı değişim ise kulun dünyasını Allah'ın isteğine göre düzenlemesi, Allah'ın da ahirette kula razı olacağı bir hayat vermesidir. Kur'ân'a göre, ticarete kazanılacak yegâne değer Allah'ın rızasıdır. Allah'ın rızasını kazanmış bir müminin ahiretteki mekânı cennettir. Cenneti elde eden bir kimse tabiatıyla cehennemden azat olan kimsedir. Cennet maddî bir karşılık gibi görünse de özellikle Rabbin rızasının tecelli edeceği yer olması hasebiyle en büyük manevî kazanımların mekânıdır. Yüce Allah orası için çalışmamızı, orada olmamızı ve orası için yarışmamızı istemektedir.

Dünyevî ticarete iflas edenler olduğu gibi uhrevî ticarete de kaybedenler olacaktır. Bu ticaretten zararlı çıkacaklar, hidayet karşılığında sapıklığı tercih edenler, Allah'a iman etmeyenler, cihat ve infak olgusundan uzak kalanlardır. Uhrevî ticareti bu şekilde kaybedenler için sonuç cehennem olacaktır. Neticede insan, dünyadaki her bir faaliyetinin sonucunu ahirette görecektir, alışverişinin kâr edip etmediğini öğrenecektir. İster alışveriş, zekât, kurban gibi maddî, isterse iman, Kur'ân tilaveti gibi manevî değerler olsun her bir ticaretin ücreti sahiplerine ödenecektir.

Kur'ân'ın ticarî söylemleri ve kullandığı dil sadece dünyevî ticaretle sınırlı kalmamakta, uhrevî hâdiseler de ticarî bir dille anlatılmaktadır. Fizik dünyada yaptığımız alışverişler için kullanmakta olduğumuz ticarî kavramlar ve kelimeler aynı şekilde uhrevî hayatta yaşanacak kazanç ve kayıplar, kâr ve zarar gibi ticarî kavramlarla ifade edilmektedir. Bu dilin mantığını kavramak, Kur'ân mesajının doğru ve bütünlük esasına uygun olarak anlaşılması için son derece önem arz etmektedir.

⁸⁶ Bk. el-Bakara 2/110; el-Müzzemmil 73/20.

KAYNAKÇA

- Abduh, Muhammed - Rıza, Muhammed Reşit. *Tefsîrû'l-menâr (Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Hakîm)*. 12 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fikr, 1923.
- Abdulbâkî, Muhammed Fuâd. "Ba's". *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. 21; 201; 775. el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1982.
- Aclûnî, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Muhammed b. Abdilhâdî. *Keşfu'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs*. Thk. Abdulhamîd Hindâvî. 2 Cilt. Kahire: el-Mektebetü'l-Asriyye. Beyrut, 2000.
- Akpınar, Ali. "Kur'an'ın Ticarî Söylemleri". *İlim ve Hayat* 95 (Eylül 2008): 7-9.
- Apaydın, H. Yunus. "Karz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 520. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Atay, Hüseyin. "Kur'an'a Göre İnanç Esasları". *Birinci Kur'an Sempozyumu 1994*. Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1994.
- Aydar, Hidayet. "Kur'an-ı Kerîm'de Ticaret". *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 10 (2010): 8-10.
- Beşer, Faruk. *Güncel Meseleler ve Dînî Çözümler*. İstanbul: Nûn Yayınları, 2013.
- Beydavî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Tefsîru envâri't-tenzîl ve esrâri't-te'vîl*. Thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'asî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Bilmen, Ömer Nasûhî. *Hukûku İslâmiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kâmusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınları, 1985.
- Buladı, Kerim. "Kuran ve Hadislerde Ticaret". *Diyanet İlmi Dergi* 40/1 (2004): 63-90.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-beyân*. Trc. Abdullah Öz v.dğr., 10 Cilt. İstanbul: Damla Yayınları, 2012.
- Cessâs, Ebûbekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî. 5 Cilt. Beyrut: 1992.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil İbn Hammâd. "Myl". *Tâcu'l-luğa ve sıhâhi'l-Arabiyye*. Nşr. Ahmed Abdulğafûr Attâr. 4: 1821. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1990.
- Coşkun, Ahmet. "Kur'an-ı Kerîm'in Dünya ve Âhirete Bakışı", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1987): 268.

- Çağrııcı, Mustafa. "İnfâk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22: 289. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Çeker, Orhan. "Mecellede Ele Alınmayan Üç Konu". *Ahmet Cevdet Paşa Sempozyumu*. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Çelik, Ömer. "Kur'ân-ı Kerim Penceresinden Ekonominin Sürdürülebilirliğinin Temel Dinamikleri". *Akademik Bakış* 10 (2006): 3.
- Derveze, M. İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs*. Trc. Muharrem Önder. 7 Cilt. İstanbul: Ekin Yayınları, 1998.
- Duman, M. Zeki. "İnfâka Dâir (Zengin - Fakir İlişkilerinde Âdap)". *Diyanet Dergi* 21/3 (1985): 43-46.
- Durmuş, Abdullah. "Fıkıhta Karz (Ödünç) Sözleşmesinde Vade Şartının Bağlayıcılığı Meselesi". *İslâm Hukûku Araştırmaları Dergisi* 16 (2010): 315-330.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Bahrü'l-muḥîṭ*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Ebû Zehra, Muhammed. *İslâm'da Savaş Kavramı*. Trc. Cemal Karaağaçlı. İstanbul: Fikir Yayınları, 1985.
- Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed. *İrşâdü'l-akli's-selîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mushaf, ts.
- Ekin, Yunus. "Dünyevîleşmeye Bir Çözüm Olarak İnfâk Anlayışı". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2002): 77-102.
- Erdem, Ekrem. "İslam ve Piyasa Üzerine Düşünceler". *İslam ve Çalışma Hayatı Ulusal Sempozyumu [25-27 Kasım-2005]*. İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (2008): 260.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukûk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- Ferâhidî, Ebu Abdurrahman el-Halil b. Ahmed. *Kitabu'l-'ayn*. Thk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerâî. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbuat, 1988.
- Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed et-Tûsî el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*. Trc. Ahmed Serdaroğlu. 4 Cilt. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1985.
- Gencer, Bedri. "Ticaretin Kalbine Yolculuk", *Reyhan Dergisi* 2/38 (2015): 33-34.

- Gül, Ali Rıza. "İslâm İktisat Düşüncesinin Kur'ân'daki Temelleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51/2 (2010): 27-78.
- Güneş, Cengiz. *Kur'ân'da Sevgi*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2000.
- Hançerlioğlu, Orhan. *Ekonomi Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur'ân'da Allah ve İnsan*. Trc. Süleyman Ateş. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975.
- İbn Abbâd, Ebu'l-Kâsım İsmâil. "Myl". *el-Muḥîṭ fi'l-luġa*. Nşr. Muhammed Hasen Al Yasin. 10: 359. 11 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb li'l-Melâyin, 1994.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't-Tûnisiyye, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib el-Endelûsî. *el-Muḥarreru'l-vecîz fi tefsiri'l-Kitâbi'l-'Azîz*. 8 Cilt. Doha: y.y. 2007.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen. "Myl", *Kitâbu cemhereti'l-luġa*. Thk. Remzi Münîr Ba'lbek. 3: 987. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1987.
- İbn Hacer, Şerefuddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Fethul-bârî bi şerhi sahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Thk. Sâmî İbn Muhammed İbn Abdirrahmân İbn Selâme. 8 Cilt. Riyâd: Dâru't-Taybe, 1999.
- İbn Manzûr, Muhammd b. Mükrim. "Emn". *Lisânü'l-'Arab*. Nşr. Emin Muhammed Abdulvehhâb - Muhammed es-Sadık el-Ubeydî. 14: 304-307. 15 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1996.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *Zâdu'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*. 9 Cilt. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1404/1984.
- İsfehânî, Raġıb. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986.
- Kallek, Cengiz. *Sosyal Servet*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.
- Karaman, Hayreddin - Çağrıçı, Mustafa - Dönmez, İ. Kâfi - Gümüş, Sadrettin. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Karaman, Hayreddin - Çağrıçı, Mustafa - Dönmez, İ. Kâfi - Gümüş, Sadrettin. *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*. İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, 2007.

- Kâsımî, Muhammed Cemalüddin. *Meḥâsinü't-te'vîl*. 17 Cilt. B.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî. 1957.
- Kaya, Ayhan. "Teori ve Pratik Açından İnfâk ve İsar Ahlâkı". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2003): 305-317.
- Kısa, Mahmut. *Kısa Açıklamalı Kur'ân-ı Kerim Meali*. 2. Baskı. Konya: Armağan Kitaplar Yayınları, 2008.
- Köylü, Mustafa. "Kur'ân'ın İnsanlığa Getirdiği Değerler ve Hedefler". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24-25 (2007): 84.
- Kubat, Mehmet. *Kur'ân'da Tevhid*. İstanbul: Şafak Yayınları, 1994.
- Kurt, Abdurrahman. *İslâm Çalışma Ahlâkı*. Bursa: Emin Yayınları, 2009.
- Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Beyrut: 1952.
- Kutub, Seyyid. *Fî zilâli'l-Kur'ân*. Kâhire: Dâru's-Şurûk, 2003.
- Mevdûdî Ebu'l-Alâ. *Tefhîmu'l-Kur'ân*. Trc. Muhammed Han Kayanî - Yusuf Karaca - Nazife Şişman - İsmail Bosnalı - Ali Ünal - Hamdi Aktaş. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Muhsin, Atavî. *Fıkhü't-Ticâra ve Âdâbihâ*. Beyrut: 2005.
- Nesefî, Ebu'l-Berakât Abdullah b. Ahmed. *Medârîku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. Thk. Seyyid Zekeriyya. 4 Cilt. yy, ts.
- Nesefî, Ömer. *İslâm İnançının Temelleri Akâid*. Trc. M. Seyyid Ahsen. 12. Baskı. İstanbul: Bayrak Yayınları, 1992.
- Okumuş, Mesut. "Kur'ân'a Göre Dünya Âhiret İlişkisi". (VIII. *Kur'an Semozyumu, Günümüz Dünyasında Müslümanlar, Yozgat 2005*.) Ankara: Fecr Yayınları, (2006): 126-128.
- Özdemir, Ahmet. "Karz Akdinin Mahiyeti ve Fâizli İşlemleri Önleme Fonksiyonu". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2012): 125.
- Özdeş, Talip. "Ahlâk Vahiy İlişkisi ve Kur'ân'da İmân-Amel-Ahlâk Bütünlüğü". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2006): 13.
- Özdeş, Talip. "Kur'ân Işığında Global Ekonominin Parametrelerine Farklı Bir Bakış". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 16/4 (2003): 572.

- Özel, Ahmet, "Cihat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 527. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Râzî, Muhammed b. Hüseyin Fahrüddin. *et-Tefsîru'l-kebîr (Mefâtîhu'l-ğayb)*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsîr*. İstanbul: Dâru'l-Ensâr, 1987.
- Sinanoglu, Mustafa. "İmân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 212. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Soyalan, Mehmet Yaşar. *Elmalılı Tefsirinde Kur'ânî Terimler ve Deyimler*. İstanbul: Ağaç Yayınları, 2003.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebi Bekr. *Lübâbu'n-nukûl fî esbâbi'n-nuzûl*. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 2002.
- Şener, Mehmet. "İslâm Hukûkunda Karz-ı Hasen". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1989): 393.
- Tabatabâî, Muhammed Huseyn. *el-Mîzân fî tefsîri'l-Kur'ân*. 21 Cilt. Beyrut: 1997.
- Taberî, Muhammed İbn Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah İbn Abdu'l-Muhsin et-Türkî. 24 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hicr, 2001.
- Tarhan, R. Bülent. *Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenler, Etkiler ve Çözüm Önerileri*. Ankara: 2006.
- Tok, Ahmet. *İslâmî Finans Sistemi Çerçevesinde Sukuk (İslâmî Tahvil) Uygulamaları, Katılım Bankaları ve Türkiye Açısından Değerlendirmeler*. Ankara: 2009.
- Topoğlu, Emre. "Modüler İktisat Setrüktürüne Göre Ödünç İlişkisi. (İslâm Ekonomisinde Karz-ı Hasen Örneği)". *Akademik Bakış Dergisi* 34 (2013): 1-11.
- Uğur, Hüsamettin. "Türkiye'nin Yolsuzlukla Mücadele Enstrümanları". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 98 (2012): 303, 308.
- Uludağ, Süleyman. *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti*. Ankara: TDV. Yayınları, 1988.
- Uslu, T. Azmi. *Yeni Hukûk Lügatı ve Hukûk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Site Kitabevi, 1964.
- Wallerstein, Immanuel. *Tarihsel Kapitalizm*. Trc. Necmiye Alpay. 4. Basım. İstanbul: Metis Yayınları, 2006.

- Yavuz, Ömer Faruk. "Kur'ân Perspektifinde Dünya - Âhîret Bütünlüğü". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6/3 (2006): 172-178.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dîni Kur'ân Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Yayınları, 1979.
- Zebîdî, Muhibbiddîn Ebu'l-Feyd Seyyid Muhammed Murteza. "Emn". *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. 19: 441-445. Nşr. Ali Şeyri, 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuh*. 5 Cilt. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1988.
- Zemahşerî, Cârullah Muhammed b. Ömer. *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gawâmiizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Zuhaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akîde ve's-Şerîa' ve'l-menhec*. 17 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 2009.